תלמוד בבלי · אחרונים · פתח עינים · סדר נשים

פתח עינים על קידושין

רבי חיים יוסף דוד אזולאי [החיד"א]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

פתח עינים על קידושין

רבי חיים יוסף דוד אזולאי [החיד"א]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/פתח-עינים-על-קידושין/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

דף ג. 5
דף ד. 5
דף ו. 5
דף ז. 5
דף ז: 6
דף יג. 6
דף טז: 6
דף יז. 7
דף כא: 8
דף כב. 8
דף כב: 8
דף כט: 9
דף ל. 10
דף ל: 10
דף לא. 12
דף לא: 13
דף לב. 14
דף לב: 14
דף לג. 14
דף לט: 14
דף מ. 16
דף מ: 16
דף מא. 19
דף מג. 19
דף מד. 19
דף מט: 19
דף נא: 20
דף נט. 20
דף סו. 23
דף סט. 23
דף ע. 24

דף פב. 24

דף ג.

כל היכא דאיכא פלוגתא תני דרכים וכו' עיין פירש"י וראב"ן בספרו דף כ"ה ע"ד פירש כל היכא דאיכא פלוגתא שחולק כל א' לעצמו כי הכא דג' דרכים שהאשה נקנית כל אחד דרך לעצמו שזה קונה בלא זה תני דרכים דג' דרכי קניה הם. כל היכא דליכא פלוגתא שכלן דרך א' תני דברים כמו על ג' דברים העולם עומד דעל שלשתן העולם עומד ולא על זה בלא זה עכ"ד ולשון הש"ס משמע כפירוש רש"י דקאמר דייקא נמי דקתני סיפא שוה לאילן לכל דבר ודוק:

תוס' ד"ה ואשה בפחות מש"פ. עיין בדבריהם ובמ"ש בספרי הקטן ראש דוד פ' חיי שרה ע"ש:

דף ד.

אמרי כתוב מאן בלעם וכו' התלמוד דורשו מבלי חפץ בלעם ויש ליתן טעם דלא הוי לשון ממאן מדלא קרי מיאן כמו ניאר מקדשו. ולפי הדייקות אין ראוי לקרות מיאן אלא אפילו הוא לשון ממאן מייתי הכא שמצינו הברת אן בלא יוד. תוספות רבינו יצחק הזקן הידוע בכ"י. ועמ"ש אני בעניי במ"א ועיין בתי"ט פ"ב דיבמות:

דף ו.

ואמר רב הונא אמר שמואל הלכה כר' יוסי וכו' עמ"ש אני בעניי בריש ספרי הקטן שער יוסף בס"ד:

דף ז.

וכן לענין ממונא ראשונים ואחרוני' נבוכים הם באר"ש האי וכן לענין ממונא אהיכא קאי ובש"ס בע"ז דף ס"ג ע"ב אמרו משמיה דרבא האומר לחבירו תן מנה לפ' ויקנו כל נכסאי לך קנה מדין ערב. ועמ"ש הרשב"ץ בתשובותיו ח"ב סי' ר"ג. והרב כנה"ג בח"מ סי' ק"ץ משם מהראנ"ח ומ"ש הוא ז"ל על דבריו. ובשו"ת שער אפרים סימן קס"ו. ואנא בריה קלה בקונטריסי שכתבתי בילדותי הארכתי בענין זה. ואתה תחזה מ"ש הריטב"א בחידושיו משם הגאונים והרב מהר"י אלפאנדארי במוצל מאש ח"ב סימן י"ו בנה ספק על דברי הריטב"א והרב בני יעקב דף קכ"ב הביא ספק רבו אך לא בשלימות כמו שהוא במוצל מאש ואנא זעירא כתבתי על דבריהם בקונטריסי הנז' הן על הספק אעיקרא הן ע"ד הרב בני יעקב ואכמ"ל:

דף ז:

בעי רבא שתי בנותיך לשני בני בפרוטה מהו בתר נותן ומקבל וכו'. מהכא הקשה גדול דורנו הרב מהר"י בכר דוד למ"ש הרב מהרימ"ט בח"מ סימן ק"ה הבאתי דבריהם אני בעניי בספרי הקטן ברכי יוסף ח"מ סי' ו' דף ך' ע"ש באורך:

דף יג.

אמר ר' אסי אמר ר' מני כשם שאין אשה נקנית בפחות משוה פרוטה כך אין קרקע נקנית בפחות משוה פרוטה סוגיא זו נראה דנעלמה ממרן בכסף משנה פ"א דה' מכירה. דהרב המגיד כתב מימרא פ"ק דקדושין ומרן את מקורה הערה לפי מ"ש התוס' לעיל דף ג' ע"ש והיא מימרא מפורשת הכא וכבר רמזה הרב בני יעקב בהגהותיו. ואיתי' בירושלמי גם כן וכמו שכתבתי אני בעניי בס' הקטן ראש דוד פרשת חיי שרה בס"ד ע"ש ודוק:

לא נגזרה גזרה על דגים שבים וכו' מה שקשה על זה מסוגית זבחים דף קי"ד עמ"ש בעניותי בקונטריס זה שם בזבחים בס"ד:

דף טז:

והא אלו קתני תימא דבר"פ יש מותרות אמרינן תנא ושייר אע"ג דקתני אלו וי"ל כל היכא דתני אלו ואלו תני ומשייר כי התם וכי ההיא דאלו נערות דשייר מצרית ואדומית ופסולי כהונה ובפ' המזבח דקתני אלו שהיה פסולן בקדש ושייך הנך דתני בבריתא אבל כי הכא דליכא אלא חד אלו וכן אלו דברים דסוף פרקין דוקא קתני עכ"ל תוס' ר"י הזקן כ"י. ומכאן תשובה למה שהקשה הרב בית חדש בח"מ סימן פ"ז סעיף ז"ך שכתב וז"ל לא קשיא אמאי לא קתני לה במתניתין דמאי דשייר במתני' תני לה בברייתא ול"ק הכא תני תנא אלו ואת אמרת תנא ושייר כדפריך תלמודא בדוכתא אחריתי דלא פריך הכי אלא בדלא תני לה בבריתא אבל בדתני לה בבריתא לק"מ עכ"ל ומה שתירץ הרב ז"ל אינו מחוור דאטו רבי שסידר המשנה סמך על ר' חייא דליתנייה בבריתא. ומה שהעיר ל"ק עפ"י דברי ר"י בתוספותיו כ"י הכא בשמעתין שהבאתי דכייל לן דכי קתני אלו ואלו אין קפידא אם שייר. וכבר בתוס' דידן הביאו דברי ר"י הללו ביבמות סוף דף פ"ד וכ"כ התוס' בכתובות דף כ"ט ע"א ע"ש. וא"כ בההיא דעסיק הרב ב"ח תני אלו ואלו ובכי ה"ג אמרינן תנא ושייר. ומדברי ר"י דמייתי מאלו שהיה פסולן בקדש דהשיור תני בבריתא והוצרך ר"י למיהב טעמא משום אלו ואלו מוכח דלא כהרב בית חדש כמבואר. ואני

בעניי זה שנים רבות שהיה כתוב אצלי זה על הרב בית חדש וכשנדפס ספר הבהיר יד מלאכי ראיתי להרב שהעיר בזה סי' תרנ"א ע"ש באורך ובמה שכתבנו בעניותנו. ובמקום אחר כתבתי עוד בזה. ודוק:

דף יז.

אי כתיב ריקם לבסוף כדקאמרת השתא דכתיב ריקם מעיקרא שדי ריקם אצאן ריקם אגורן ריקם איקב. הקשה הרב הכולל מארי מתניתין כמהר"ר מסעוד בונאן דתנן בשבועות דף ל"ו שבועה שאין לך בידי ולא לך ולא לך חייב על כל אחת ואחת ר' אליעזר אומר עד שיאמר שבועה באחרונה ר"ש אומר עד שיאמר שבועה לכל א' וא'. ומשמע דלת"ק נמי אם אמר שבועה באחרונה קאי לכל אחת אלא דאיהו סבר נמי דה"ה אם אמר שבועה בראשונה. ור"א דוקא שבועה באחרונה. ולר"ש סיפא ורישא מגן שויא עד שיאמר שבועה לכל א'. הא מיהא למדנו דת"ק ור"א שבועה באחרונה משמע טפי לכל א' וזה נראה הפך ממאי דקאמר בסוגיין דאי כתיב ריקם לבסוף ה"א חמש מכלהו והשתא דכתיב ריקם מעיקרא קאי לכל א' וא' עכ"ד:

ולפום ריהטא השבתי דמאי דפשיטא למר דת"ק מסכים הולך לר"א באומר שבועה באחרונה. לא כן אנכי עמדי דהרואה יראה בבריתא דמייתי הש"ס ריש דף ל"ח דלר"ע ור' יהודה פרט תלוי בוי"ו או בלא וי"ו כל א' לפי דעתו ולפי האוקמתות והגירסאות ואה"נ דמידי דהוי כללא לר"מ אף אי אמר שבועה באחרונה אכתי הוי כללא. וכן נראה קצת מדברי הפוסקים דכשפסקו מאי דהוה כללא הול"ל דאפילו בזה אם אמר שבועה באחרונה פרטא הוי אלא משמע דלר"מ אין הדבר תלוי בשבועה ברישא או בסיפא אלא בוי"ו או בלא וי"ו למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה. איכו השתא לק"מ דבשמעתין אליבא דר"מ קיימינן והא דשבועה באחרונה הם דברי ר"א ור"מ פליג עליה:

אמנם אי הא קשיא הא קשיא לי דאמרינן שם בש"ס דף ל"ח דלשמואל ר"מ סבר דולא לך כלל והכא אליבא דר"מ קיימינן וכתיב מצאנך ומגרנך ומיקבך בוי"ו ונימא חמש מכלהו אף דכתיב ריקם ברישא כי היכי דסבר הוא באומר שבועה שאין לך בידי ולא לך ולא לך דהוי כלל לר"מ אליבא דשמואל. וכעת אפשר ליישב דמאי דאתמר בסוגיין היינו ללישנא דקרא ופלוגתייהו גבי שבועה היינו ללשון בני אדם וצריך להתישב בדבר:

דף כא:

איבעיא להו כהן מהו ביפ"ת וכו' רב אמר וכו' ושמואל אמר וכו' עמ"ש מורי הרב זלה"ה בספר הבהיר נחפה בכסף א"ח סימן ג' ואנכי עפר דל הארכתי בענין זה בהגהותי לה' מלכים בס"ד אפס קצהו תראה בס' הקטן מחזיק ברכה א"ח סימן שע"ד ע"ש. ובהגהותי עמדתי על מה שנסתפק מהרימ"ט אי המלך מותר ביפ"ת וכתבתי שהדבר מפורש בתוס' רי"ד בשמעתין ובתשובות הריב"ש ונעלם מהרב ז"ל ועוד הארכתי בס"ד:

דף כב.

תוס' ד"ה שלא ילחצנה עיין מה שהקשו על רש"י והרב פני יהושע יישב בעד רש"י ונעלם ממנו שכן עלתה על דעת הרא"ם ודחאו. ובסוף דברי התוס' הביאו דברי ר"י דבירושלמי מצינו וכו' ומרן בכ"מ פ"ח דמלכים כתב דהירושלמי הוא בשבת והרמב"ן והריטב"א כתבו שהוא בסנהדרין. ואני השפל מצאתיו במכות וכמ"ש בעניותי בספרי הקטן ברכי יוסף א"ה סי' י"ג דף ק"ט ע"ג:

והן עתה שבאו לידי יד כהה תוס' ר"י הזקן כ"י הנז' ראיתי שכתב בסוגיין וז"ל ובירושלמי בהלכתא רבתי הכתובה אחר מס' ע"ז גרסינן רב אמר לא התירו בה אלא ביאה ראשונה ר' יוחנן אמר לא ביאה ראשונה ולא ביאה שניה אלא אחר כל המעשים ורב דאמר בסנהדרין תמר בת יפת תואר היתה לטעמיה בירושלמי דשרי ביאה ראשונה עכ"ל ומבואר דכתב דהוי פלוגתא דרב ור' יוחנן בירושלמי ולא כמ"ש התוס' בסנהדרין דף כ"א דהוא פלוגתא דרב ושמואל. גם כתב ר"י דרב שאמר תמר בת יפ"ת אזיל לטעמיה במ"ש בעניותי והקשיתי על מרן בכ"מ והרב מהר"ש אלגאזי והרב מהרח"א כמו שרמזתי שם בברכי יוסף. גם כתב בתוס' ר"י הנז' שהוא בהלכתא רבתי וכו' ומוכח דהיה להם סדר אחר בירושלמי ודוק:

דף כב:

מה נשתנה אזן מכל אברים וכו' רש"י בפי' החומש פ' משפטים כתב ורצע אדוניו את אזנו במרצע הימנית או אינה אלא של שמאל ת"ל אזן אזן לג"ש נאמר כאן ורצע אדוניו את אזנו ונאמר במצורע תנוך אזנו הימני' מה להלן הימנית וכו' ומה ראתה אזן לירצע וכו' ודקדקו רבני אשכנז דאמאי איחר רש"י להקשות מה ראתה אזן עד אחר דיליף שהיא ימנית ומתרצים במ"ש בש"ס לעיל דף כ"א יודן ברבי אומר כשהן רוצעין אין רוצעין אלא במילת וחכ"א אין עבד כהן נרצע מפני שנעשה בעל מום וא"ת במילתא הן רוצעין איך

נעשה בעל מום הא אין נרצע אלא בגובה האזן ונראה דאבא יודן ס"ל דעבד כהן נרצע וזה טעם רש"י דיליף ג"ש ממצורע ולא יליף מתנוך אזן אהרן הימנית דפ' תצוה דקדים דאלו יליף מפ' תצוה דכתיב גבי כהן ה"א דעבד כהן נרצע דהרי רציעה ילפי' מאהרן ואין ג"ש למחצה מ"ה יליף ממצורע דלא מיירי בכהן ומאחר שכן א"ש דברי רש"י דלולי הג"ש ממצורע ה"א דיליף מתנוד אזן אהרן וכהן נרצע ותו ל"ק מה ראתה אזן לירצע דכיון דכהן נרצע מוכרח שהרציעה תהיה במילתא שלא יעשה בעל מום ולא משכחת באבר אחר אבל השתא דיליף ג"ש ממצורע ולא מתנוך אזן אהרן צ"ל דס"ל דעבד כהן אינו נרצע שלא יעשה בעל מום והרציעה אינו במילתא וא"כ מקשה שפיר מה ראתה אזן לירצע ע"כ דבריהם ואינו מחוור כלל הדא דאף אי עביד ג"ש מתנוך אזן אהרן לא יתחייב דכהן נרצע ולא שייך כלל אין ג"ש למחצה דאין אנו לומדים הענינים מזה לזה לומר אין ג"ש למחצה ולא באנו ללמוד אלא אזן שנאמרה ברציעה איזה אזן ימין או שמאל ושפיר הוה מצינן למילף מהתם ואפ"ה אמרינן דעבד כהן אינו נרצע וזה פשוט מאד ותו דכתבו רש"י והתוס' לעיל דף ט"ו דלהכי יליף ג"ש ממצורע משום דהוא מופנה ע"ש ונפל היסוד. אמנם אפשר לקיים דרך הנז' באופן זה דממה שהקדים רש"י לומר דהימנית או אינה אלא של שמאל. ולא לימד אם בתנוך או בגובה האזן ש"מ דאינו דוקא בתנוך דאי הרציעה דוקא בתנוך הי"ל ללמדנו באיזה מקום באזן רוצעין דהוא במקום דאינו נעשה בעל מום ולילף מהתם תנוך ואזן ימנית ומדלא למדנו אלא אזן ימנית ש"מ דאינו בתנוך והשתא יש להקשות מה ראתה אזן וכו' דבלא"ה ה"א דרוצעין בתנוך מקום שאינו נעשה בעל מום ותו אין לשאול מה ראתה אזן דדוקא בתנוך אינו נעשה בעל מום אבל השתא דלא יליף אלא ימנית ש"מ דאינו בתנוך וס"ל דאי הוה בתנוך הוה קמפרש קרא על תנוך אזנו אלא מדקרא סתים וגם רש"י לא כתב אלא לימוד שהוא ימין שמעינן דאינו בתנוך ול"ח אם נעשה בעל מום ומעתה יש מקום לשאול מה ראתה אזן דכיון דנעשה בע"מ היה יכול להיות באבר אחר ג"כ וק"ל:

דף כט:

אמר רבא וכן תנא דבי ר"י עד עשרים שנה יושב הקב"ה ומצפה לאדם מתי ישא אשה כיון שהגיעו ך' ולא נשא אומר תפח עצמותיו של אותו האיש. איכא למידק מאי איריא עצמותיו דנקט וכבר מהרש"א בח"א ישב ודרש כפי דרכו ע"ש אמנם אפשר לפי פשוטו דתחילת הבריאה האשה נבראת מצלעותיו עצם מעצמיו וזה שלא נשא תפח עצמותיו שמשם נבראת האשה. ואחר זמן רב ראיתי שקרוב לזה יצא מפי המלך רבינו האר"י

זצ"ל כמ"ש מהרח"ו ברישׁ שער המצות ע"ש עלץ לבי. [ובמקום אחר ראיתי שהאר"י זצ"ל אמרו משם בחור אחד:] ואפשר לדקדק האי מנינא דעשרים שנה חוץ מהפשוט במשז"ל דאדם נברא כבן ך' שנה ולזה כיון שהגיע עשרים שנה זמניה הוא ועבר בבל תאחר. ומיהו צריך לחפשׁ אחר מאמר הנז' אם כנים הדברים כאשר אתיא זכירה:

ונמשך לזה אפשר שהוא כוונת הכתוב מזמור ל"ח אין שלום בעצמי מפני חטאתי. והוא מוסר השכל לאדם אשר לא מצא מנוח בביתו זו אשתו ויצר לו אם בעל נפשׁ הוא זאת ישיב אל לבו מקרא מלא ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו ואז"ל בני ביתו איכו השתא על עסקי ר"יבה אכן נודע שאינו רצוי לפני המקום כי לו חפץ ה' בדרכיו עליה השל"ם ישלימנה לו לכן הן קדם יפשפש במעשיו ונוח לשוב בתשובה ואחר כן רוצה ה' את יריאיו לשים שלום בביתו ובחומותיו ואפשר שזהו רמז הכתוב אין ש' בעצמי זו אשתו ע"ד זאת הפעם עצם מעצמי והיא כנגדו מדייני אשה כל זה הוא מפני חטאתי דאם זך וישר הוא בלי פשע ה' יברך בשלום ואב"ן שלי"מה יהיה לו. א"נ אפשר במשז"ל אין לו עיין עליו וזה רמז הלא כאשר עין לו ראתה אין שלום בעצמיו זו אשתו מ"מ אין עיין ומצא כדי גאולתו יהא שלמא כי בזה יתכפרו עונותיו וז"ש מפני חטאתי. ואפשר להרכיב הב' פירושים יחדיו וק"ל ובמאז"ל ברצות ה' דרכי איש וכו' הנז' שמעתי משם גדול דורנו מהר"י הכהן זלה"ה דרז"ל דק"ו כחדא אומרו גם אויביו דמשמע שהם אוהביו והם גם אויביו ובחינה זו לא משכחת אלא בבני ביתו וק"ל. אמנם אפשר שרז"ל דקדקו אומרו דרכי איש דהול"ל ברצות ה' מעשי איש ולזה פירשוהו בהעלם שכונת הכתוב ע"ד מש"ה דרך גבר בעלמה והכונה אם חפץ ה' בענין דרכי"ו שכונתו לקיים מצות ה' וכיוצא אז ישלים אתו אשתו ובניו מדה כנגד מדה וק"ל:

דף ל.

אלא ושלשתם וכו' לפיכך נקראו ראשונים סופרים וכו' לכאור' האי דקאמר לפיכך וכו' לא א"ש. ואני בעניי כתבתי בזה ובדברי הרב עיון יעקב בקונטריס זה מסכת אבות פ"ג משנה ח' ע"ש ובס' הקטן דברים אחדים דף נ"א סוף ע"א:

דף ל:

ת"ר ושמתם סם תם וכו' זה המאמר עמדתי עליו בעניותי בס' הקטן דברים אחדים ובמאמרים הבאים ע"ש באורך:

בני בראתי יצר הרע ובראתי לו תורה תבלין אפשר כי יצר גימטריא ש'. והתורה אש אחד יותר ולכך מבטלת תורה ליצר. ומ"ש תבלין היינו שאם יזכה וילמוד לשמה כדחזי יעשה היצה"ר טוב ונמצא שהתו' תבלין דכמו שהתבלין מתקנים התבשיל שיעלה על שלחן מלכים כן התורה מתקנת היצה"ר לעשותו טוב:

(ב) ואפי' כי שרש יצה"ר הם פ' ופ' והם גימט' תרי"א. ולכן תור"ה גימטריא תרי"א אגוני מגנא ואצולי מצלא לבטל היצה"ר:

(ג) וכבר בדרושים כתבנו משם הרב יערות דבש שכתב כי אין מגרש כח הנחש כי אם האש כי ארס הנחש שרשו מיסוד העפר ונחש עפר לחמו והאש תכלית הריחוק מן העפר זה מטה מטה וזה מעלה מעלה ולכן אש מגרש ארסו של נחש ולכן אמרו בשר צלי אין בו משום גלוי וכו' והאריך בזה ע"ש באורך וברוחב. והיינו דאמר רחמנא בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין כי היצר רע שרשו עפר ובדרושים יישבתי אני השפל מה שנראה סותר לזה. והתורה אש של גבוה כמש"ה הלא כה דברי כאש והאש מגרש היצה"ר והיינו טעמא שע"י התורה ניצול אדם מיצה"ר:

(ד) ואי בעית אימא במ"ש רש"י בפ' אמחה את האדם הוא עפר אביא עליו מים ונמחה. וכבר כתבנו שהיצה"ר שרשו עפר. וידוע שהתורה נמשלה למים א"כ כשיבואו מים על עפר נמחה והוא ביטול יצה"ר. וזה רמז הכתוב הוי כל צמא לכו למים צמ"א גי' פ' [ועמ"ש לפנים בקמא על דף פ"א סוף ע"ב]: וזה הרמז מי ששלט בו יצה"ר שהוא צמ"א לכו למים לתורה ואמר לכו ע"ד דאמרו פ"ק דמנחות אבימי איעקרא ליה מסכתא ואזל לרב חסדא דלהדרא ליה דאע"ג דרב חסדא תלמידו הלך אליו דהכי מסתייעא מילתא וז"ש לכו למים ודוק:

(ה) וטעם אחר יש כי היצה"ר עפר כמדובר אחד מד' יסודות והתורה אש ומים שהם שני יסודות ואתו תרי ומפקי מחד וז"ש בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין כי התורה אש ומים ואינה נקנית אלא בענוה שמחשיב עצמו כעפר. וא"כ הרי ג' יסודות ומבטל יצה"ר שהוא עפר לבד:

(ו) ויראה כי העוסק בתורה שהיא אש ומים הוא אחוז במדת שמי"ם שהוא אש ומים כנודע ובכח זה מבטל היצה"ר:

(ז) ועוד אפשר כי ע"י עסק התורה לשמה מברר ניצוצות הקדושה וידוע כי כל חיות הקליפות הם ניצוצות הקדושה ובהעלות ניצוצות נכנעים כי פסיק לחיותם בצד מה ובאותה הבחינה ולכן מבטלת התורה היצה"ר כי הוא נכנע ע"י הבירור של ניצוצות הקדושה בעסק התורה. ובדרושים כתבנו בזה ובמאמרים הסמוכים בס"ד:

דף לא.

שאל בן אלמנה אחת את ר' אליעזר וכו'. יש להעיר אמאי לר' אליעזר לא שאל נתגרשה מהו כדבעי בתר הכי לר' יהושע. ויש מי שכתב במ"ש בירושלמי דאין הלכה כר' אליעזר דשמותי הוא כלומר מתלמידי בית שמאי וכל דבריו כב"ש. ותנן סוף גיטין דלב"ש לא יגרש את אשתו אלא א"כ מצא בה ערות דבר. וכפי זה אם נתגרשה לב"ש ודאי הוא משום ערות דבר ותו לא מחייב בכבודה דלאו עושה מעשה עמך ומשו"ה לא בעי לר' אליעזר נתגרשה מאי דלדעתו אין כאן שאלה. אמנם ר' יהושע סבר כבית הלל דיכול לגרשה אפילו הקדיחה תבשילו א"כ חייב בכבודה ומשו"ה בעי לר' יהושע עכ"ד. ויש לדחות דגם לב"ש כששניהם רוצים להתגרש מרצונם הטוב יכול לגרש בשופי אפילו היא צדקת וחסידה וא"כ גם לר' אליעזר הוה מצי למבעי נתגרשה מהו והיינו כאשר יהיה האופן דחייב בכבודה. ותו התינח לדעת הטור אבל לדעת הרמב"ם דסבר דחייב בכבוד אביו רשע מאי איכא למימר:

גדול המצווה ועושה וכו' התוס' כתבו דהטעם דדואג ומצטער פן יעבור וכו' ובתוספות רבינו יצחק הזקן כ"י ראיתי שאחר שנתן טעם הנז' כתב וז"ל ויש מפרשים לפי שאין הקב"ה צריך למצוות אלא שיקיימו דבריו לכך המצווה עדיף שעשה רצון קונו אבל מי שאינו מצווה מה רצון קונו יש שלא ציוה לו כלום. ועוד טעם פשוט מאחר שציוה לזה ולא לזה אין להקב"ה נחת רוח בעשייתו עכ"ל ופירוש יש מפרשים כתבו הריטב"א בחידושיו משם הרמב"ן. אבל הטעם אחר דאין להקב"ה נחת רוח בעשייתו אינו מתישב כל כך דלפי טעם זה מי שאינו מצווה ועושה גרע טובא דאין להקב"ה נחת רוח במעשיו ומהש"ס נראה דיש לו שכר מיהא. וכן יש להעיר לטעם הגאון שנ"ט קרוב לזה בסגנון אחר והביאו בשיטה מקובצת קמא על דף פ"ז ע"א וז"ל פירש גאון לפי שאין לו להכנס באומנות שאינו שלו ונראה כאלו יורד לאומנות חבירו עכ"ל דכפ"ז לא היה לו להיות שכר כלל ובמקום שכר יהיה לו עונש. ויש לישב. וע"ש מ"ש עוד בשם ר"ת [ועמ"ש אני בעניי על דברי ר"ת שם בקמא בס"ד]. ובענין דברי ר"ת שהביאו התוס' והרא"ש והריטב"א והר"ן אי נשים מברכות על מ"ע שהזמן גרמא כתבתי קצת בענין זה בספרי הקטן ברכי יוסף ובספרי הקטן מחזיק ברכה באיזה מקומות ע"ש:

בשעה שאמר הקב"ה אנכי ולא יהיה לך אמרו א"ה לכבוד עצמו הוא דורש וכו' אפשר במה שידוע דא"ה טוענים אם אין רצונו בע"ז למה אינו מבטלה וכתבו המפרשים דסברי א"ה דמעשה שמים עדיף. והשתא כששמעו א"ה אנכי ולא יהיה לך אמרו לכבוד עצמו הוא דורש ח"ו ויש ב' רשויות דהאחר אינו מניח לבטל הע"ז ולכבוד עצמו אומר לא יהיה

לך וכו'. וכששמעו כבד את אביך כמ"ד משל בן ואיזהו כבוד מאכילו ומשקהו וכו' ואי איתא דמעשה שמים עדיף למה אינו זן ומפרנס לאבות מאחר דהשוה כבודם לכבודו. אלא ודאי העיקר הוא דמעשה אדם עדיף ולכן הוא ציוה כבד את אביך וחזרו והודו למאמרות הראשונות דהאדם צריך לשרש אחר ע"ז ושפיר אמר אנכי ולא יהיה לך:

ועל דרך זה אפשר לפרש בהקדמה ידועה דא"ה סוברים שצריך אמצעי בין האדם ובין הבורא יתברך ולכן עובדים למזל או ככב. והוא הבל שצריך לעבוד ה' דוקא מבלי אמצעי וכבר אני בעניי הארכתי בהקדמות אלו בדרושים וז"ש דא"ה אמרו לכבוד עצמו הוא דורש דהעיקר הוא על ידי אמצעי. אמנם כאשר שמעו כבד את אביך שר"ל אתה בעצמך תכבדהו שלא ע"י אמצעי וכמ"ש לקמן דאבימי הו"ל ה' בני סמוכי והוא עצמו היה מכבד אביו ויאמר אביו רבי אבהו כגון אבימי ברי קיים מצות כבוד [אב] ואם כלומר דציווי ה' הוא כבד את אביך אתה בעצמך. ולזה ידעו א"ה דטענת אמצעי בטלה היא מבוטלת וחזרו והודו למאמרות ראשונות דצריך לעבוד ה' דוקא בלי אמצעי:

ואפשר עוד לומר במ"ש הרמב"ם ריש ה' ע"ז וז"ל בימי אנוש טעו בני אדם טעות גדול ונבערה עצתם וזו היתה טעותם אמרי הואיל והאל ברא ככבים אלו וגלגלים להנהיג העולם ונתנם במרום וחלק להם כבוד והם שמשים המשמשים לפניו ראוים הם לשבחם ולפארם ולחלוק להם כבוד וכו' והתחילו לבנות לככבים היכלות ולהקריב להם קרבנות ולהשתחוות לעולם וזוהי עיקר ע"ז עכ"ל והנה אמרו לקמן דף נ"ט דפליגי ר"י ור"ל אי אתי דיבור מבטל דיבור וקי"ל כר' יוחנן ומבואר שם בש"ס דלכ"ע לא אתי דבור ומבטל מעשה. וא"ה היו סוברים כמ"ש הרמב"ם דהשי"ת חלק כבוד לככבים וגלגלים ונתנם במרום וזה מעשה שעשה וממנו ילמדו לכבדם ולהשתחוות להם. ואח"ד ששמעו אנכי ולא יהיה לך אמרו לכבוד עצמו הוא דורש שנתקנא ח"ו ואין רוצה שיכבדו לשום א' ולא אתי דבור ומבטל מעשה. וכששמעו כבד את אביך והשוה כבודם לכבודו כביכול. מינה ידעו דח"ו לא נתקנא דהרי ציוה לכבד או"א בתוקף הכבוד והשוה כבוד או"א לכבודו. ומוכרח דנתן למזלות וככבים וכו' במרום להאיר לעולם השפל אבל לא לעובדם ולהשתחוות להם וחזרו והודו למאמרות דייקא דאף שהוא דיבור אינו סותר המעשה ה"ו:

דף לא:

אסתייעא מילתיה ודריש וכו' עמ"ש התו' ומה שהביאו מהמדרש ועמ"ש אני עני בספרי הקטן דברים אחדים דף קמ"ז ועיין בספרי הקטן ראש דוד דף קל"ד ע"ד בס"ד:

דף לב.

דמחיל ליקריה עמ"ש אני הדל בספרי הקטן ברכי יוסף י"ד סימן ר"מ בס"ד:

דף לב:

נשיא שמחל על כבודו וכו' מתיבי וכו' עמ"ש בקונטריס זה בחגיגה על דף ה' ובכתובות על דף [ס"ז]:

דף לג.

תוס' ישנים ד"ה שמא בהן יושב ומהרהר וכו' עמ"ש בעניותי בספרי הקטן ראש דוד דף קכ"ב ע"ד:

דף לט:

מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה כתבו התוס' ובגוים איפכא מחשבה רעה הקב"ה מצרפה דכ' מחמס וכו' וק"ק אמאי לא מייתו מהכתוב בסוף יהושע ויקם בלק בן צפור מלך מואב וילחם בישראל ולא מצינו שנלחם אלא דמחשבתו הרעה נצטרפה לו למעשה כאלו נלחם וי"ל דאי מהתם הו"א שדרך הכתוב כן כדכתיב בראשית ברא אלהים ואז"ל שעלה במחשבה לבראתו במדה"ד וכ"כ הרא"ם שם וז"ל שבתחילה עלה במחשבה ופירוש ברא כמו וילחם בישראל דבלק וכו' ע"ש אבל בהאי קרא דמייתו כתיב מחמס אחיך יעקב תכסך בושה ונכרת הרי דענשו על המחשבה. א"נ דגבי וילחם בישראל יש לפרש כמו שפירש רד"ק והרב כלי יקר ע"ש ואין ללמוד משם דבגויים מחשבה רעה מצרפה אבל ק"ק על הרא"ם שם ופ' ויחי ד"ה ברצונם עקרו שור דמייתי מהאי קרא דוילחם בישראל על המחשבה דלפי האמת דכבר ילפינן דבגוים מחשבה רעה מצרפה כמ"ש התוס' נימא דה"ט דכתיב וילחם ואין ראיה משם למקומות אחרים ובפרט גבי עקרו שור דהם ישראל קדושים. והו"ל להביא בעקרו שור ראיה מבראשית ברא הנאמר על המחשבה. וראיתי להרב נחלת יעקב פ' ויחי שנרגש בלשון רש"י מהא דמחשבה רעה בישראל אינו מצרפה ותי' דה"מ כשנתחרט ונחם על הרעה אשר חשב לעשות אבל שמעון ולוי לא חזרו ממחשבתם הרעה ומצדם לא יבצר כל אשר יזמו אלא שראובן ויאודה לא הסכימו בהריגתו והסכימו עמהם שאר האחים אם כן שפיר מעלה עליהם הכתוב כאלו עשאום עכ"ל ואין דבריו מחוורים דבסוגיין משמע אף שלא נתחרט אין המחשבה רעה בישראל מצטרפת. וכן משמע ממ"ש רש"י פ' תבא דיליף בגוים מחשבה

רעה מארמי אובד אבי והביאו הרב נחלת יעקב שם ומשמע דכה"ג בישראל אינה מצרפה והתם לא עשה ולא נתחרט אלא דמן השמים עכבוהו כדכתיב יש לאל ידי וכו' וא"כ גם שמעון ולוי לדבריו דהוי מעין דוגמא להיותם ישראל מחשבתם אינה מצטרפת. ותו דמי אמר לנו שלא נתחרטו הם עצמם וניחמו על הרעה ואפי' תימא דבאותה שעה לא נתחרטו אח"ך ודאי נתחרטו. ועיין בהרא"ש ספ"ק דראש השנה:

ומהרימ"ט בחידושיו דף ל"ז ע"א כתב ע"ד התוס' וק"ל דבריש פרקין אמרינן גבי גוי יורש את אביו וכו' ודילמא ישראל משומד שאני ואעפ"י שחטא ישראל הוא עכ"ל ולק"מ דרבותינו הצרפתים ס"ל דהאבות לא יצאו מכלל ב"נ כמ"ש הרמב"ן פ' אמור וכפ"ז מוכרח דלדעתם הא דאמרינן ודילמא ישראל משומד דחיה בעלמא ולא לקושטא דמילתא ושפיר ילפי מחשבה רעה בגויים מדכתיב מחמס אחיך יעקב וכו' וכ"כ הרמ"ע במאמר חקור דין ח"ב פכ"ב דלדעת התוס' הא דאמרינן ודילמא ישראל משומד אינו למסקנא ע"ש. והנה דברי התוס' הללו הם ירושל' סוף פ"ק דפאה. ולדעת הרמב"ן שם פ' אמור דתפס לעיקר דהאבות יצאו מכלל ב"נ לגמרי ותלי זייניה בההיא דאמרינן ודילמא ישראל משומד שאני ע"ש צ"ל דפליגי הבבלי והירושלמי. ולדעת הרמב"ן ל"ק מקרא דמחמס אחיך יעקב שדנו על המחשבה והוא ישראל משומד ואעפ"י שחטא ישראל הוא דהרמב"ן יפרש הכתוב כמו שפירש הראב"ע מחמס שעשו אדום לישראל בגלות ירושלם ע"ש:

א"נ אפשר לומר לדעת הרמב"ן דגם הוא אזיל ומודה בהך ירושלמי דפאה ואצ"ל דפליגי תרי תלמודי אהדדי כי אם הך ילפותא דהירושלמי ילפותא גמורה כי האף אמנם דהאבות יצאו מכלל בן נח לגמרי ודינם כדין ישראל גמור ועשו נמי ישראל משומד הוא מ"מ להא מילתא דמחשבה רעה פשיטא דיש לו דין גוי גמור דהרי אפי' בישראל בע"ז מחשבה רעה מצרפה למעשה וכיון דזה הישראל משומד נשתרש בע"ז וכל מחשבות לבו רק רע כל היום בע"ז ומצטרפות גם שאר מחשבותיו הרעות בשאר איסורין ולדבר זה הרי הוא כגוי ושפיר יליף הירושלמי מעשו דמחשבת גוי מצטרפת דלהא מילתא גוי הוא ולא יזכר בשם ישראל משומד ועמ"ש מהרימ"ט שם דמסיק קרוב לזה ונראה שהוא לדעת התוס'. וכן י"ל לפי האמת להרמב"ן אבל התוס' אפ' שסוברים כמ"ש הרמב"ן בשם חכמי צרפת ויתכן שהם בעלי התו' עצמם כמש"ל ודוק:

היכן טובת ימיו של זה והיכן אריכות ימיו של זה שמעתי משם הרב מהר"י ן' פורנה שדקדק דלמה האריך הול"ל היכן טובת ואריכות ימיו של זה ופירש ז"ל דבכבוד או"א כתיב למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך ודרשו רז"ל יאריכון ימיך בעה"ז ולמען ייטב

לך לעוה"ב. ובשלוח הקן אמר קרא למען ייטב לך והארכת ימים ודרשו רז"ל למען ייטב לך בעה"ז והארכת ימים לעוה"ב. נמצא דזה שעשה שתיהן כבוד או"א ושלוח הקן צריך שיהיה לו שתיהן בעה"ז ושתיהן לעוה"ב כפי השתי דרשות בכבוד אורך ימים בעה"ז וטובת ימים לעוה"ב. ובשלוח הקן טובת ימים בעה"ז וארכיות ימים לעוה"ב. וזה שקיים שתיהן א"כ בעה"ז מצד כבוד יש לו אורך ימים ומצד שלוח הקן יש לו בעה"ז טובה וז"ש היכן טובת ימיו של זה בעה"ז מצד שלוח הקן והיכן אריכות ימיו של זה בעוה"ז מצד כבוד [אב] ואם. ומשני דשתיהן לעה"ב לעולם שכלו טוב ולעולם שכלו ארוך ושפתים ישק משיב דברים נכוחים דפח"ח:

כה"ג חזא. פ' אין דורשין אמר שחטא משום דחזא מט"ט וכו' הא והא גרמא ליה. תוס' מר"י הזקן כ"י: ע"ב.

דף מ.

רב כהנא וכו' תבעתיה ההיא מטרוניתא וכו' איזיל אקשיט נפשאי וכו'. כתוב בגלגולי הנשמות מהרמ"ע שקבל ממהר"י סרוק זלה"ה דהמטרוניתא היתה כזבי ורב כהנא ניצוץ מפנחס וזאת רצתה להכשילו תחת אשר הרגה ואתא אליהו וקבלו בשביל השייכות דאליהו הוא פנחס עכ"ל ובזה מדוקדק מ"ש אזיל אקשיט נפשאי דמלבד מה שעשיתי בגלגול פנחס עתה במוסרי עצמי למיתה הוא קשוט לנפשאי נוסף על מה שעשיתי כבר:

ויעשה מה שלבו חפץ. התוס' הביאו פי' ר"ח. ובתוס' כ"י לרבינו יצחק הזקן בעל התוס' הביא פירוש ר"ח וכתב וז"ל וכן יש בירושלמי מיהו ויעשה מה שלבו חפץ משמע דלענין עבירה קאמר דבפ' אין דורשין מוקי לה דלא מצי כייף ליצריה ומשמע דהוי דומיא דלעיל דקאמר נוח לו לאדם שיעבור עבירה בסתר והא דקאמר ויעשה מה שלבו חפץ אין זה לשון התר אלא כלומר מוטב שיעשה מה שלבו חפץ בסתר ואל יחלל ש"ש בפרהסיא:

דף מ:

אראב"ץ למה צדיקים נמשלים בעה"ז וכו' וכבר היה ר' טרפון וכו'. פירש"י נקצץ ממנו נופו כך נפרעים מצדיקים מיעוט עונות שיש בידם וגבי רשעים פירש נופו מעט ממנו אף אלו יש בידם מיעוט טובות וזכיות נקצץ נופו קבלת שכרם היא קציצת נופם. ובמ"ש וכבר היה ר"ט כתב מהרש"א בחידושי אגדות מהאי לישנא וכבר וכו' משמע דקאי אסוגיא דלעיל מיניה ולא ידענא מאי שייך הא מילתא אסוגיא דלעיל וע"ש מ"ש הרב ז"ל. והיה מקום לדקדק על הרב ז"ל דאלו שתי בריתות נפרדות רישא עיקרה באבות דר'

נתן פ' ל"ט. והא דקתני וכבר וכו' עיקרה מספרי פ' עקב אעפ"י שיש שינוי מ"מ אתחולי בריתא דספרי וכבר וכו' אלא דאפשר דדייק הרב על הש"ס דמייתי להו אהדדי ונקט לשון וכבר היה וכו' והו"ל למימר ת"ר או תניא וכבר וכו':

ודרך דרש אפשר בהקדים מאי דהראשונים שאלו מה טעם רבונא דעלמא כוליה נתן שכר מצות שעשו רשעים בעה"ז והלא ברחמיו הי"ל להניח אלו המצות שיטלו שכרם באחרית הימים בעוה"ב וכבר בעניותין אנא נפשאי כתבי' בכמה מקומות בדרושים שיש תירוצים שונים לחקירה זו. איכו השתא קדים עלי ארש ארדוף אציי"ג הני שינויי דאיצטריכו לן. ויצא הראשון מהרב כלי חמדה דקי"ל רובו ככולו ואזלינן בתר רובו ולכן הצדיקים שרובן זכיות לכך נפרע מהם מיעוט עונות בעה"ז והלך אחר הרוב. והרשע דרובו עונות רובו ככלו ומיעוט מצות גדל פר"ע בעה"ז וכך היא המדה למיזל בתר רובא:

ושני בקדש מז"ה בחסד לאברהם מעיין ד' נהר ח' כתב דהמצות שעושה הרשע יש בהם מעט אור וחיות ואינן עולים למקום השכר האמיתי ופוסקים לו שכרו למטה בעה"ז. [וקרוב לזה ראיתי בפי' הזהר כ"י להרב עיר וקדיש הרמ"ז בסגנון אחר כי מצות הרשע אינן פועלים ברוחניות אלא נמשך עביות וגסות לעניני העה"ז זהו תורף דבריו וכתבתיו לעיל:] ועוד שמעתי מפה קדוש הרב החסיד כמהר"ר גדליה חיון זלה"ה כי מדתו ית' לתת לכל אחד עפ"י מדותיו דהצדיק דכל ישעו וחפצו בעה"ב. והעה"ז הבל הוא בעיניו. כה יעשה לו להשלים לו שכר העה"ב. ובעה"ז שאינו חשוב בעיניו יצטער על מיעוט עונות. והרשע כי כל מגמתו בעה"ז לקנות הון ועליות מרווחים ולבושי מכלול ויתר תאוות גופניות ואינו חושב בעה"ב ככה יעשה להרחיב לו בעה"ז במיעוט מצוות ויצא נקי:

ואני בעניי אז אמרתי הנה באתי לכלל ישו"ב מעין דוגמת תירוץ מז"ה במ"ש בזהר הק' והרב האר"י זצ"ל דהרשע העושה מצוות ולומד תורה הכל הולך לסט"א וישב ממני צב"י כל טוב התורה והמצוה. אמור מעתה מה ישלם בעה"ב וכל טובו דין עש"ק ביש עשוק בסט"א רק שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה לכך הוא משלם לו בעה"ז מעין דוגמת שכר מ"ב קרבנות דבלק וכיוצא ועוד אפשר לומר על דרך תירוץ הרב כלי חמדה בסגנון אחר במ"ש במכות דף י"ב דתנן התם אילן שהוא עומד בתוך התחום ונופו נוטה חוץ לתחום וכו' הכל הולך אחר הנוף ופריך הש"ס מבריתא דמעשר שני ומייתי פלוגתא דתנאי ומסיק. רב אשי אמר מאי אחר הנוף אף אחר הנוף ופירש"י משום דבכוליה גמרא נוף בתר עיקר אצטריך לענין מקלט זמנין דשדי בתר נוף לחומרא. ויש שי' לראשונים בסוגי' ואריכות בפסקי הרמב"ם. ומעין דוגמא הוא בענין הרשע דיש לו קצת זכיות הלא

מזער ודינא הוא למשדי נוף בתר עיקר ולא היה צריך לשלם. אך בחסד ה' לפנים משורת הדין אל פניו ישלם לו והו"ל נקצץ נופו דבהא אין אומר ואין דברים לכ"ע:

אמור מעתה אפשר דכל הני שינויי רמז ר' אליעזר בר צדוק במתק לשונו ואמרי קדוש וישא משלו למה צדיקים נמשלים בעה"ז וכל עצמו הנה זה בא להסביר לנו ענין זה ומשום יתובי דעתא בחקירה הנז'. וכה אמר לאילן דכלו עומד במקום טהרה. ובכללות דבריו ממילא רווחא החקירה הנז' דדינא הוא ללכת אחר העיקר. ומחסדו דמשלם בעה"ז ונקצץ נופו. ותו שרובו טהור ואמטו להכין אזלינן לצדיק בתר רובא ומיעוט עונות סובל בעה"ז שנאמר ואחריתך ישגא ונתן טעם מא"ד מפני שהרוב הוא טוב והלך אחר הרוב כמו שתירץ הרב כלי חמדה. והרשע לאילן שכלו עומד במקום טומאה. רמז תירוצנו שגם התורה והמצות עשוקים בסט"א. ונופו למקום טהרה רמז תירוץ מז"ה שהמצוה שעושה אינה עולה אלא היא למטה והוא נוטה למקום טהרה אבל אינו עולה למקום טהרה ולכן בא בשכרו בעה"ז שנאמר יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות. רמז בזה טעם הרב החסיד הנז' דמדתו יתברך לתת לאיש כדרכיו וכיון שרצונו בקניני העה"ז ומואס בעה"ב פורע לו כפי חפצו וז"ש יש דרך ישר לפני איש כי הולך הוא אחרי הבלי ותענוגי העה"ז וזה ישר בעיניו. ואחריתה דרכי מות שמעט מצות פורעין לו בעה"ז. ולאשר ראב"ץ תלי זייניה דהכל לפי רוב המעשה ודימה לאילן שכלו עומד במקום טהרה וכו' כמו שנאמר. השתא באנו לחקירת אי תלמוד גדול או מעשה גדול. לז"א וכבר נשאלה שאלה זו דייקא אשר היא העולה לפי דברי ראב"ץ דהכל לפניו ית' לפי רוב המעשה כבר נשאלה שאלה זו ונחלקו ר"ע ור' טרפון והכריעו כלם דתלמוד גדול שמביא לידי מעשה ונמצא דהמעשה הוא עיקר ואזלינן בתר רוב מעשיו ומשו"ה אמר ראב"ץ שכלו עומד במקום טהרה וכו' דאחר רוב המעשה אזלינן כדבר האמור ולזה חיבר הש"ס שתי הבריתות והיו לאחדים בידו כאלו הם שפה אחת:

וטעם זקנים ר' טרפון ור"ע אפשר דר"ט סבר מעשה גדול היינו מטעם דמעשה תלוי בנפש וכיון דרמ"ח מ"ע ושס"ה לא תעשה הן הן גופי תורה להכי סבר דמעשה גדול וגם דצריך לתקן הנפש תחילה כי איך ישית לבו אל הרוח והנפש פגומה. ור' עקיבא סבר דת"ת תלוי ברוח ורוח גדול מהנפש א"כ תלמוד גדול. ושאר תנאים הכריעו דודאי צריך לתקן הנפש תחילה. אמנם הרוח הוא סיבה לקיים המצוות ולכך אמרו תלמוד גדול שמביא לידי מעשה דהת"ת ברוח והרוח שהוא מחלון מכין לרות תכשיטיה וא"כ הרוח גדול שהוא בת"ת וע"י התורה מכניע היצה"ר ויוכל לקיים המצות [זה בנוי על

הקדמת האר"י ז"ל שכתבנו במ"א ועיקרה מז"ח] אמטו להכי נענו כלם ואמרו תלמוד גדול שמביא לידי מעשה:

דף מא.

השתא בשלוחו מקדש וכו' כתבו התוס' דבשתי תיבות לא נאמר לא זו אף זו ועל דברי התוס' איש איש ממקומו דרכו קסת"ם לאותובי עלייהו קבא דקשית"א מכמה מקומות ואני בעניי כתבתי קצת בזה בספרי הקטן שער יוסף ע"ש ובקונטריס אחורי תרעא:

ודע דהריטב"א חולק על כלל זה של התוס' כמו שתראה בחדושיו למכילתין בשמעתין שכ' דהוה מצי לשנויי לא זא"ז אלא דכל דאפשר לאוקומי באנפא אחרינא לא מוקמינן מתני' בלא זו אף זו עכ"ל וראה זה חדש שבתוספות כ"י מיוחסים לרבינו יצחק הזקן הידוע בעל התוס' כתב כהריטב"א וז"ל אע"ג דאיכא למימר זא"ז קתני כיון שיודע טעם מפרשו עכ"ל:

מצוה בה יותר מבשלוחה עמ"ש הר"ן ועמ"ש בשיטת קדושין נדפסה בקושט' ועמ"ש אני הדל בספרי הקטן ברכי יוסף א"ה סי' א' עש"ב:

דף מג.

שאני התם דגלי קרא עמ"ש בעניותי בס' הקטן דברים אחדים דף ס"ג ע"ד ע"ש ודוק הטב:

דף מד.

וצווח ריש לקיש כי כרוכיא פ"ה תרגום של עגור ולא דק דתור וסיס ועגור מתרגם תורתא וכורכיא וסנוניתא והא דכתיב כסוס עגור כן אצפצף היינו סוס ועגור וסוס כמו סיס תוס' ר"י כ"י:

דף מט:

ע"מ שאני צדיק גמור אפילו רשע גמור וכו' עמ"ש אני בעניי בדרושים ועמ"ש בקונטריס זה פ' הגוזל (בבא קמא דף צ"ד) בס"ד ומשם באר"ה:

נטלה בבל אעפ"י שהיו עניים בכסף וזהב אוצרות תבואות ופירות היו להם כדאמרינן פ"ק דתעניות מי גרם לבבל שיתרבו אוצרותיה מים רבים ששוכנת עליה. תוס' ר"י הזקן כ"י:

נטלו עבדים כדאמרינן פ' ע"פ שציוה כנען אהבו את השינה ואע"ג דאמר נמי אהבו את הזמה מ"מ נקט הכא ערביא שהם אומה ושמא שטופין בזמה יותר תוס' ר"י כ"י:

דף נא:

דיקא נמי דקתני איני יודע עמ"ש הרב בכור שור ומ"ש אני בעניי בספרי הקטן ראש דוד פ' בשלח ועמ"ש בקונטריס זה בנזיר [על דף נ"ז ע"ש]:

דף נט.

עני המהפך בחררה וכו' עמ"ש התוס' ואני בעניי כתבתי באורך בענין זה בדברי הראשונים והאהרונים בספרי הקטן דברים אחדים דף קנ"ו בס"ד ע"ש .

לא מסמנא מילתא כתב הרב עיון יעקב דבית תנוק ואשה אעפ"י שאין נחש יש סימן עכ"ל ולא זכר דהרי"ף והרא"ש כתבו לא מסמנא מילתא דאמר מר המוכר נכסיו הראשונים אינו רואה סימן ברכה לעולם וכן ראיתי שהגיה רבינו בצלאל בגוף הש"ס. וההיא דבית תנוק ואשה אינם ענין לזה והרי הוא כמבוא"ר אין צורך להאריך וק"ל:

ומתקריא ארעא דרבנן. כתב הרב חידושי אגדות צ"ל דאח"ך הפקיר אותה ר' אבא דאל"כ לא מצו רבנן ליהנות ממנה דמתנה אינה לשון הפקר ולא נתנה במתנה אלא לרב גידל ומכאן דכל קנסות והפקר שב"ד עושין גם בזה"ז הוא לת"ח ולא לעניי ע"ה עכ"ל וכתב עליו הרב עיון יעקב ואין דבריו מוכרחים דהכא שאני דמעיקרא לא אפקרא רק אדעתא דרב גידל שהיה ת"ח מ"מ הדין נכון בעצמו דת"ח קודם לע"ה עכ"ל. ומ"ש דהכא מרישא לא אפקרא רק אדעתא דרב גדל שהיה ת"ח אינו מחוור דמה שנתנה או הפקירה לרב גדל לא מהני שיזכו התלמידים וכמ"ש מהרש"א עצמו דמתנה אינה הפקר ולא נתנה אלא לרב גדל ומהיכן זכו התלמידים אלא מוכרח דהכא הפקירה אח"ך ר' אבא כמ"ש מהרש"א. אמנם הדבר ברור דאין ראיה מכאן דאפשר דר' אבא נתנה או הפקירה לתלמידים דוקא אחר דרב גדל לא רצה לזכות בה ומשו"ה מתקריא ארעא דרבנן אבל בקנסות והפקר שב"ד עושין סתם מנא תימרא דהוא לת"ח. ועוד יש להרגיש דנראה דהפקר לתלמידים לא יתכן כמו שנבאר:

ומ"ש רש"י הכא הפקר לתלמידים נראה דלאו בלשון הפקר הפקירו ר' אבא לתלמידים דאי בלשון הפקר לא הוי הפקר דקי"ל כבית הלל דסברי פ"ו דפאה דהפקר לעניים אינו הפקר עד שיפקיר אף לעשירים כשמיטה. ואין לומר דהא דהפקר לעניים אינו הפקר לאו דלא זכו עניי' אלא אינו הפקר לענין שפטור ממעשר וכדמשמע מדברי המפרשים דהרי תלמוד ערוך בידינו במציעא דף ל' בעובדא דר' ישמעאל ברבי יוסי בהדי ההוא דהוה דרי פתכא דאופי דא"ל לכ"ע הפקר ולך לא אפקירינהו ופריך ומי הוי הפקר כי האי גונא והתנן אינו הפקר עד שיהא הפקר לעניים ולעשירים ומשני דר' ישמעאל לכ"ע

אפקירינהו וכו' אלמא לאו לענין פטורא ממעשר לבד אינו הפקר אלא דגם לענין זכיה לא זכו בו עניים. והרב עין יהוסף בשיטתו שם כתב וז"ל צריך להבין דמאי קושיא לפי מה שפירש"י דפליגי אי חייב במעשר וכן פירש הרמב"ם ורבינו עובדיא שם א"כ מאי פריך כאן לא שייך בו מעשר ולכן הוי הפקר אפי' לעניים דוקא עכ"ל. ואני בעניי אומר דרש"י והרמב"ם ורבינו עובדיא אין כונתם דדוקא למפטר ממעשר אינו הפקר אלא ה"ה גם לענין זכיה דכיון דאינו הפקר וחייב במעשר לא זכו בו העניים נמי. וכן כתב בהדיא הראב"ד בפירושו למס' עדיות פ"ד. וכן כתבו מרן בב"י והרב פרישה ח"מ סימן רע"ג דאינו הפקר ואינם זוכים העניים ומייתי לה מהך עובדא דר' ישמעאל ומאי דאתמר עלה בסוגית מציעא הנז' וא"כ הכא אי ר' אבא הפקירו לתלמידים אינו הפקר ואינם זוכים בו וצ"ל דנתנו במתנה וזיכה לרבנן כדין. ומאחר שכן נראה דאם ב"ד הפקירו ממון להוראת שעה כמ"ש בח"מ סי' ב' צריך שיהיה הפקר לכל כדין הפקר. ומיהו בקנסות שקונסין ב"ד אפשר דת"ח קודם לע"ה כמבואר בי"ד סי' רנ"א והיינו אם אין ספק לפרנס כלם כמ"ש שם. [ועיין מה שרמזתי בספרי הקטן ברכי יוסף ח"מ סוף סי' ב' ע"ש] וידעתי נאמנה שרב מופלג וחסיד קדוש בדורנו ז"ל היה מחלק הקנס לת"ח עניים וגם לצנועים שאינן לומדים ועניים וראיתי סדר החלוקה מכ"י קדש .

לא בא אחר וקדשה וחזרה בה מהו וכו' כתב הרא"ש ה"ה דהוה מצי למבעי בדידיה אלא משום דמתני' איירי בדידה וכו' ועוד דר"ל הוה מודה ביה דדוקא באשה קאמר משום דנתינת מעות לידה חשיב כמעשה להאי לישנא עכ"ל ודקדק הרב עצמות יוסף דהא דחשוב נתינת מעות כמעשה היינו לתירוץ דגמ' אבל המקשן לא הוה מחלק בזה ולדידיה תקשי לבעיין אמאי לא בעי ג"כ היכא דחזר הוא עכ"ד ואפשר לומר דהני תרי טעמי דכתב הרא"ש הם לבעיין ומיהו המקשן לא קשיא ליה על הבעיין אמאי לא בעי ג"כ היכא דחזר הוא דהוה אמר דה"ה דהו"מ למיבעי בדידי' וכו' כמ"ש הרא"ש בטעם הראשון. אמנם אכתי לא אכחד דאיכא למידק מנא הוה ידע הבעיין דתיהוי פלוגתא בדין זה ור"ל אמר יאמר דאינה חוזרת והיה טעמו דנתינת מעות כמעשה עד שכתב הרא"ש דלהכי לא בעי בחזר הוא דבהא מודה ר"ל. ותו יש להעיר לטעמא קמא דישנו בנותן טעם הרא"ש דהו"ל לבעיין לקבוע בעייתו ברישא דמתני' האומר לחבירו צא וקדש לי אשה פ' והלך וקדשה לעצמו מקודשת לב' ולבעי לא קדשה לעצמו וחזר בו מהו ואמאי נטר עד סיפא דהא גרמא ליה למנקט בעייתו בדידה לטעמא קמא דהרא"ש:

ואפשר ליישב במאי דכיילי קצת מבעלי הכללים דאי אשכחן אמוראי דחד אמר הכי הוה ואידך אמר הכי הוה דח"ו אין שום א' אומר שקר כי אם דובר אמת רק דבצפרא

אמר הכי ובפניא הדר ביה ולא נודע הי מינייהו אמר בסוף לזה כל אחד עמד בשמועתו עכ"ד ועפ"ז אף אנו נאמר בהני לישני דסתמא דתלמודא ורב זביד דפליגי במה דברים אמורים אי בהך מתני' וכפ"ז ר"ל דוקא בדאיכא מעשה בנתינת מעות פליג או מחלוקתן אמתני' דעשרה יוחסין וכן היא שנתנה רשות לשליח וכפ"ז ר"ל אפילו בדיבור ודיבור לחוד פליג דתרי לישני נאמרים באמת אלא דבצפרא נחלקו ר"י ור"ל אמתני' דפ' עשרה יוחסין וכן היא שנתנה רשות להשליח וכלישנא דרב זביד ואתותב ר"ל ממתני' דגט ושוב בעי הבעיין בהך מתני' דהכא דאיכא נתינת מעות מהו כיון דאיכא מעשה אלא דרב זביד לא שמיע ליה אלא ההוא לישנא ותו לא וכפ"ז נמצא דהבעיין בהך לישנא קמא לא בעי אלא משום דאיכא נתינת מעות דכמעשה דמי ולהכי לא בעי ברישא דמתניתין לא קדשה לעצמו וחזר בו הוא מהו דהתם דיבור ודיבור הוא וכבר נחלקו בזה ואתותב ר"ל ולא בעי אלא בסיפא דאיכא קצת מעשה. ולטעמא קמא דהרא"ש אפשר לומר דגם בחלוקת חזר הוא מקרי קצת מעשה דהא נתן המעות הוא ליד האשה ולאו דיבור לחודיה הוא וה"ה דהו"מ למבעי בחזר הוא וכו' ולטעם שני לא חשיב מעשה אלא קבלת האשה ואל תתמה על החפץ דאי הכי אמאי חזרו ר"י ור"ל לאותובי כל הני מתניתי ולתרוצי כיון דכבר עמדו בכל זה כלישנא דרב זביד דכבר כתבו הראשונים דהכי הוה אורהייהו דאמוראי למהדר לאותובי ולפרוקי שמא יהיה תרוץ אחר וזמנין דמשכחת הלכה מקופחת ובמילתא בעלמא הויא הלכה רווחת את כל ונוכחת:

ואולם אכתי יש להעיר בלישנא דרב זביד דאמאי הבעיין קבע בעייתו בההיא מתניתין דפרק עשרה יוחסין ולא קבעה אריש דהך מתניתין דהאומר לחבירו צא וקדש לי וכו' דשני החלוקות הם דיבור ודיבור לחוד. ותו דייק הרב עצמות יוסף דאמאי לא קבע הבעיא ברישא דההיא מתניתין דעשרה יוחסין דקתני מי שנתן רשות(ו) לשלוחו לקדש בתו והלך וקדשה וכו' ע"ש. ואמרתי בזה דרך חידוד לתלמידים דהבעיין בחכמה יסד אר"ש דלפום ריהטא יש לפשוט בעייתו מההיא מתני' דקתני מי שנתן רשות לשלוחו לקדש בתו והלך וקדשה אם שלו קדמו וכו' ואם אינו ידוע וכו' ואי איתא דמצי הדר ואתי דיבור ומבטל דיבור לישמועי' רבותא ולימא הכי האומר לשלוחו לקדש בתו וחזר בו והלך וקדשה אם חזרתו קדמה אין קדושיו קדושין ואם קדושיו קדמו קדושיו קדושין והוה שמעינן מכ"ש היכא דאב עשה מעשה והלך וקדשה אלא ודאי דאי חזר לאו כל כמיניה דלא אתי דיבור ומבטל דבור. וסבר הבעיין דלאו פשיטותא הוא דאימא דנקט מתניתין בכה"ג לאשמועינן דין אם אינו ידוע שניהם נותנים גט ואם רצו א' נותן גט ואחד כונס ולעולם דבחזרה לחוד סגי. ואכתי היה מקום למפשט מסיפא דההיא מתני'

דקתני וכן היא שנתנה רשות לשלוחה והלכה היא וקדשה עצמה וכו' דהו"ל למנקט בחזרה בה לחוד על דרך האמור ודין אם אינו ידוע וכו' הא שמעינן ליה מרישא וגם זה סבר הבעיין דיש לדחות דנקט סיפא אגב רישא וליכא למידק מינה ולהורות זה קבע בעייתו בסיפא דמתני' בא ללמד דכבר עמד במה שיש לפשוט מרישא וסיפא ולא שוה לו ובעייתו במקומה ולכך לא קבע בעייתו בהך מתניתין דהאומר לשלוחו צא וקדש ולא ברישא דמתני' פ' עשרה יוחסין לרמוז ענין זה דלא לפשוט ליה מסיפא דההיא מתני' דאיכא למדחי כדבר האמור. ואגב רהטאי ראיתי להרב ב"ח סי' מ' שכתב דלהרמב"ם והטור הא דנקט פלוגתייהו בחזרה היא לרבותא וכו' דכשחזר הוא אינה חייבת להחזיר לו הקדושין עש"ב ולפי תשובת הרא"ש דמייתי הרב בית שמואל דמוכח מינה דאף כשחזר הוא חייבת להחזיר לו הקדושין ע"ש כפ"ז אין לומר בעד הטור כמ"ש הב"ח דהוא הפך הרא"ש. ותו יש להרגיש על הרב בית חדש דדחיק נפשיה ולא זכר דהרא"ש יהיב תרי טעמי לזה:

ודע דלשון הריטב"א בשמעתין צריך ביאור כי דבריו לפום ריהטא צריכין פירוש מדעיי וסבריי ואני השפל כתבתי ורמזתי במקום אחר מאי דאתחזי לפי קצורי בכונתו וביאור אמרי קדוש ע"ש ודו"ק:

רבה בר חנה יהב זוזי לרב כן היא הגירסא בתוס' ר"י הזקן כ"י וכתב וז"ל היינו רבה בר חנה דריש סנהדרין שהיה חבירו של רב ושניהם ירדו לבבל בימי רבי ול"ג בר בר חנה שהיה רבה בנו של חנה אחיו של ר' חייא כדקרי ליה ר' חייא התם בן אחי אבל רבה בר בר חנה שבכל התלמוד שהיה תלמידו של ר' יוחנן בן בנו של חנה היה כדקאמר בר בר חנה א"נ אביו היה שמו בר חנה עכ"ל:

דף סו.

רב לך כתר מלכות אע"ג דתני' בתוספתא דמכילתין אין מעמידין מלך אלא מן המשיאין לכהונה היינו מדרבנן לכך לא היו מקפידין כל כך על כתר מלכות. תוספות רבינו יצחק הזקן בעל התוס' כתיבת יד:

דף סט.

גירי וחרורי אע"ג שהן מענין אחד חשיב להו בתרי כדאמרינן פ' בתרא דהוריות הכל רצין אחר גיורת ולא אחר משוחררת לפי שהיו בארור ועבדי לא חשיב אעפ"י שעלו דאין להם חייס. תוס' ר"י הזקן כ"י:

מלמד שבית המקדש גבוה מכל ארץ ישראל. הרדב"ז בתשובותיו סימן תרל"ט נתן טעם שעתה הר הבית אינו גבוה מהעיר ע"ש באורך:

דף ע.

אליהו כופתו. עיין מה שכתוב בפירוש רש"י ועיין בקונט' זה מ"ש אני בעניי בבתרא על דף ק"ט מהש"ס ע"ש:

ההוא גברא דמנהרדעא דעל לבי מטבחיא בפומבדיתא וכו' מהכא מוכח בהדיא דרב יהודה ישיבתו היה בפומבדיתא ומזה הוקשה לי על מ"ש הראב"ד בספר הקבלה דרב יהודה בר יחזקאל בנהרדעא ואחר זמן רב ראיתי בספר יוחסין שהשיג עליו קצת השגות אחר סיום א"ב של האמוראים ובכלל השגותיו השיג עליו בזה ע"ש:

אזל רב יהודה קמיה דרב הונא וכו' כתב בתוס' רי"ד דרב הונא זה דרב יהודה אזל לקמי' היה ראש גולה. והרב מהר"י מטראני בחידו' השיג עליו דנתחלף לו רב הונא שהיה בזמן רבי ור' חייא ברב הונא תלמיד רב עש"ב ונעלם ממנו שרש"י במ"ק דף כ"ה על גזע ישישים כתב על רב הונא תלמיד רב שהיה ראש גולה ע"ש ויש סמך לדבר בירושלמי פ"ט דכלאים דנראה משם דתרי רב הונא היו ראש גולה וגם תלמיד רב. משום דבעובדא דמ"ק דרב חנא איעסק ביה שהיה רב הונא תלמיד רב שם נאמר בירושלמי שהיה ראש גולה. וצריך חיפוש וישוב:

פורתא דגונדריתא וכו' כתב הרב מהרימ"ט בחידושיו וז"ל פורתא דגונדריתא וא"ת וכי מפני שהוא דבר מועט יזלזל בעצמו וכי לא הי"ל עבדים ומשרתים הא אמרינן פרק תנוקת דאמר לילתא אשתו עבדי חסרת טשטקי חסרת וכו' ע"ש והרואה יראה דבנדה דף ס"ח הכי אתמר דביתהו דאבא מארי ריש גלותא אקוט אזל ר"נ בר יצחק לפיוסה וכו' דודי חסרת וכו' דהרי דלאו ילתא הות אלא דביתהו דאבא מארי ריש גלותא. ולדעת התוס' בגיטין דף ל"א ובתרא דף מ"ו דסתם ר"נ הוא בר יעקב והוא ניהו חתניה דבי נשיאה והסכים עמהם הרב ס' יוחסין אפילו רב נחמן לא הוזכר שם:

דף פב.

ת"ר שם בן י"ב וכו' רש"י ז"ל כתב שם בן י"ב ושם בן מ"ב לא פירשו לנו. ורבינו האר"י זצ"ל כתב וז"ל דע כי שם בן [י"ב] הוא שם הוי"ה אהי"ה אדנ"י בשילוב אשר הם י"ב אותיות והנקודות הם שהצניעום מפני הפריצים כדי שלא ישתמשו בו וכאשר הוא צדיק שם אהי"ה מסייעו במחשבתו ושם הוי"ה בדיבורו ושם אדני במעשהו עכ"ל

ובזה אפשר לפרש פ' ולך אדני חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו דכיון דשם אדנ"י מסייעו במעשהו אין יתרון לצדיק על מעשיו הטובים דאלמלא הקב"ה עוזרו וכו' וז"ש ולך אדנ"י שאתה מסייע במעשה חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו כי ממך הכל ועם כל זה קובע לו שכר והוא חסד:

טוב שברופאים לגהינם. כתב הרמב"ן בתורת האדם אין ברפואות אלא סכנה מה שמרפא לזה ממית לזה וזהו שאמרו טוב שברופאים וכו' לגנות דרכן של רופאים בפשיעות וזדונות שלהם נאמר אבל לא שיהא חשש איסור בדבר כדרך שאמרו שם נמי כשר שבטבחים וכו' ואם נהג כשורה כל שכן שהוסיף זכות לעצמו עכ"ל ואפשר לומר דהטוב שברופאים וסומך על דעתו ואינו נושא ונותן בחולי מסוכן ומסופק עם רופאים אחרים לגיהנם כי אין לסמוך על דעתו בסכנת נפשות ושמעתי דרך צחות דהרופא הגדול לנפש הוא מי שמבזה חבירו וחבירו שותק ובזה מתקן נפשו הנעלב ומתכפרין לו עונותיו ונמצא דהעולב הוא טוב שברופאים רפואת הנפש והוא לגיהנם ויורש חלק גהנם מהנעלב. והנעלב שהוא מתרפא יורש חלק העולב בגן עדן:

ואשרי הרופא הירא את דבר ה' וחרד ומעיין הטב כי הגם שהתורה נתנה רשות לרופא לרפאות מ"מ הוא סכנת נפשות ומגלגלין וכו' ולא יקל באיסורין כי אם על פי חכם והרשב"ץ בתשובותיו ח"ג סימן פ"ב מלאך מליץ טוב על הרופאים ועיין מה שכתבנו בעניותנו בספרי הקטן ברכי יוסף י"ד סי' של"ד בס"ד:

כשר שבטבחים שותפו של עמלק במדרש דריש עם לק שהיה להוט אחר ישראל ככלב אחר הנבילה לכך מדמה ליה לטבח שחס על בהמותיו להכשיר נבלות. תוספות רבינו יצחק הזקן כ"י:

מצינו שקיים אברהם אבינו כל התורה כלה. כתוב בתוספות רבינו יצחק הזקן הידוע כ"י וז"ל מצינו שקיים אברהם אבינו וכו' אין זה מן המשנה דבפרק אמר להם הממונה אמר רב להא מילתא ואטו מתני' אתא לאשמועינן וכן כתוב בספרים ישנים דלעולם ילמד אדם אומנות נקיה בריתא היא ואיכא למימר דרב לא שמיע ליה בריתא עכ"ל. ואחר זמן רב בא לידי ספר הבהיר קרבן העדה פי' על ירושלמי מסדר נשים ומידי עוברי אגב רהטאי חזה הוית להר' ז"ל העיר בזה. ובא לכלל ישו"ב דמתניתין זאת אומרת שעשה אברהם מדעתו כך. אבל רב אמר קיים משמע דנצטווה על כך וקיימו והאריך בזה. ומלבד דבמשנתנו נמי אית דגרסי קיים. אין דברי הרב ז"ל מחוורין דלא אמרה אדם מעולם שאברהם אבינו ע"ה נצטוה על תרי"ג מצות רק הפשוט הוא שהיו שתי כליותיו נובעות חכמה וידע התורה ונפשו אוותה ויעש ורצה לקיים אף שלא נצטווה כמי שאינו מצווה

ועושה. ובב"ר אמרו שהיו מודיעים לו מן השמים כל ההלכות (ובמ"א כתבנו בעניותנו בזה). ומה שדקדק הרב הנז' מדברי רש"י דיומא ליכא למשמע מינה. וסהדא רבא רבינו יצחק בעל התוס' דעל מבוכה זו ישב והכריע דהיא בריתא:

ובמשנתנו שמעה אזני דרך נאה וחריף הבאתיו בספרי הקטן ראש דוד דף ט' ע"ד עיין בו וינעם לך. ויהי נועם ה' אלהינו עלינו וברוב רחמיו יאריך ימינו ושנותינו לעבודתו ויזכנו לעסוק בדברי תורה דברי אלהים **חיים** :

ה' יגמור בעדי ה' חסדך לעולם מעשה ידיך אל תרף הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו

ת"ו ש"ל ב"ע